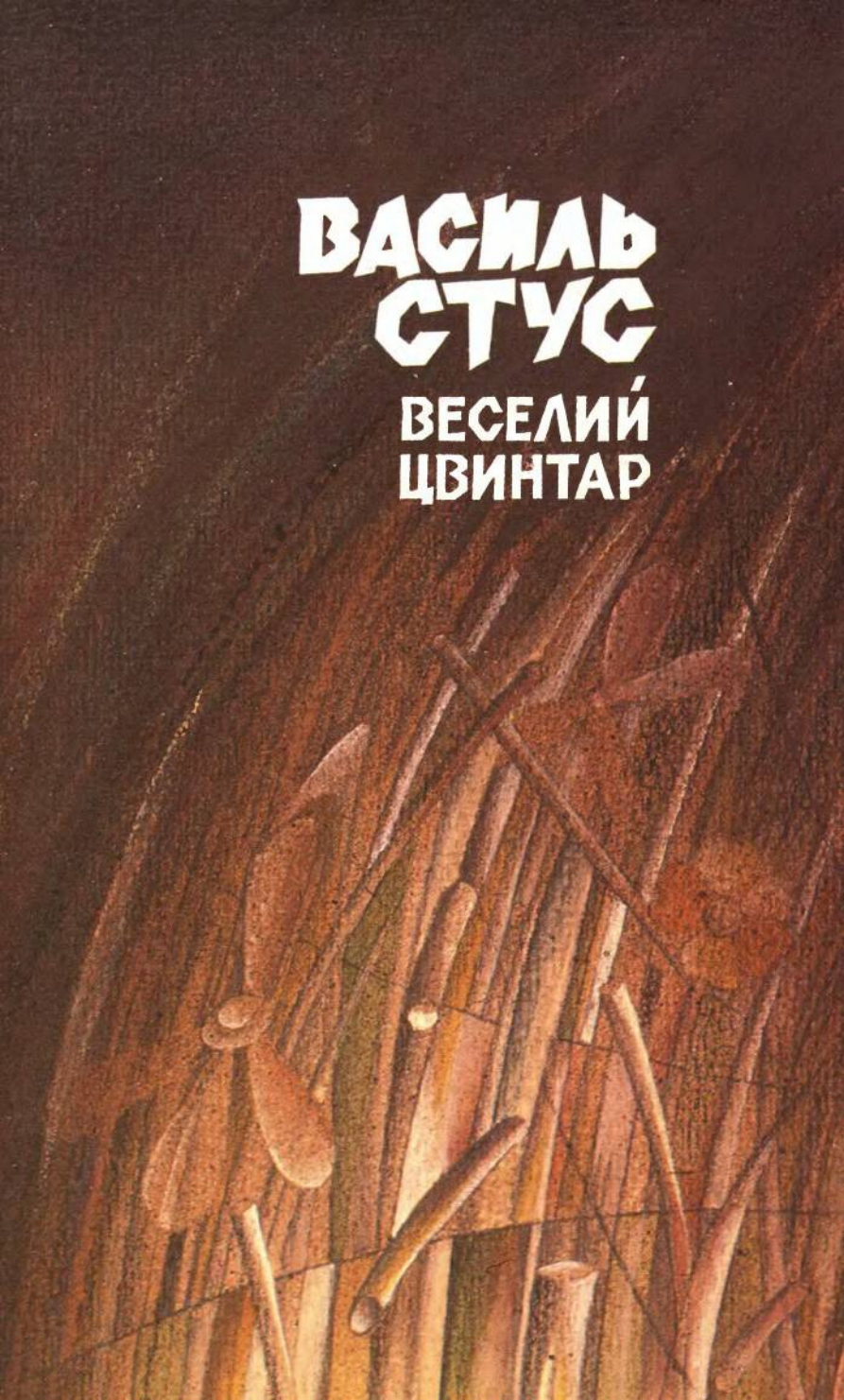

**ВАСИЛЬ
СТУС**

**ВЕСЕЛИЙ
ЦВИНТАР**

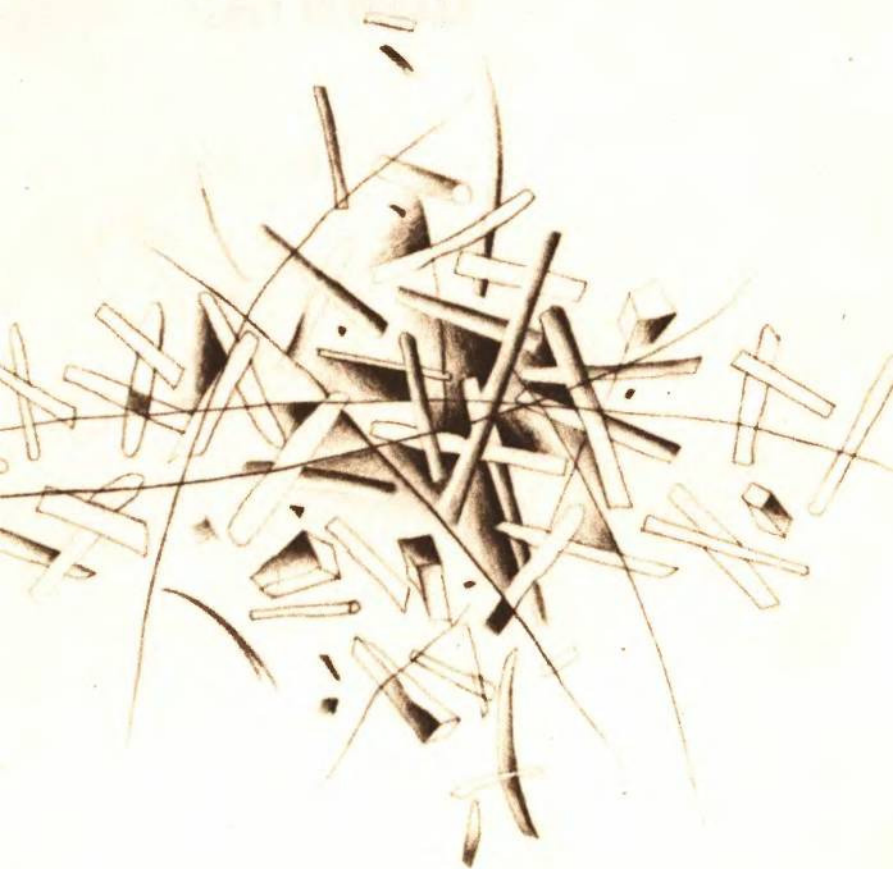
**ВАСИЛЬ
СТУС**

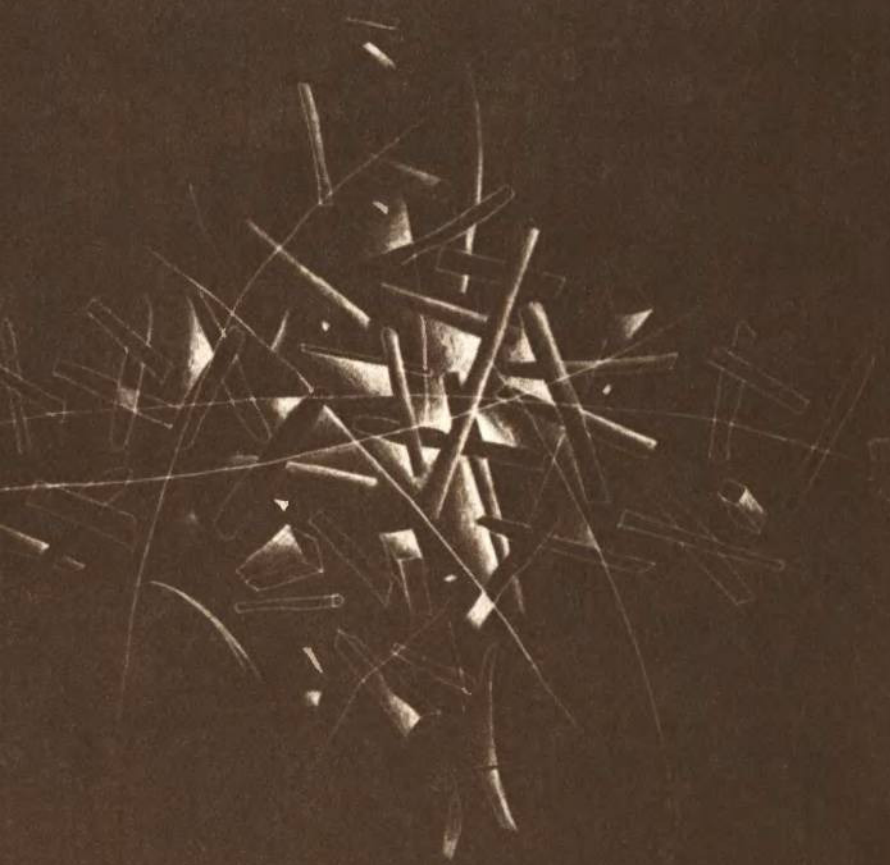
**ВЕСЕЛИЙ
ЦВИНТАР**

ПОЕЗІЇ

Видавниче агентство
Об'єднання українців у Польщі

Варшава 1990

ЗАМІСТЬ КОМЕНТАРІВ

Третя збірка поезії Василя Стуса «Веселий цвинтар» написана й видрукована 1970 року кількістю 12 примірників.

У доктора хімічних наук Генріха Федоровича Дворка до сьогодні зберігся єдиний примірник оригіналу. Інші збірки були або вилучені КДБ, або спалені власниками в січні 1972 року. Спалені перед незборним страхом обшуків, що лавиною прокочувалися квартирами української інтелігенції.

Безуспішні спроби видрукувати свою першу збірку «Круговерть» у видавництві «Молодь» (що дістала негативну оцінку у внутрішній рецензії Миколи Нагнибіди й тому не була опублікована) та збірки «Зимові дерева» у видавництві «Радянський письменник» сприяли тому, що Василь Стус свою третю збірку готував для вибраного кола друзів без надії на публікацію. Повернувшись 1979 року з заслання до Києва, він з жалем зазначав, що «Веселий цвинтар» назавжди втрачено.

У листі, датованому 1979 роком, поет писав: «в мої сорок літ вже ніби й сором римувати». Збірка 1970 року — своєрідний початок вільного від «римованих староканонів» поетичного слова поета. Не маючи можливості друкувати свої твори, поет звільнювався від внутрішньої та зовнішньої цензури, багато експериментував над формою і творенням неологізмів, шукав густого наповнення кожного поетичного слова.

Пропонована збірка подається широкому читачьому загалу вперше, хоча окремі поезії вже досить добре відомі на Заході. «Веселий цвинтар» відбиває певний період творчого розвитку та гартування поетичного слова, і являє собою викінчений оригінальний твір, для котрого багато важить форма укладу.

Сподівємося, що читачам буде цікаво познайомитися з останнім твором Василя Стуса, написаним до ув'язнення.

Д. С.

ZAMIAST KOMENTARZY

Trzeci tomik poetycki Wasyla Stusa „Weselyj cwyntar” został napisany i wydrukowany w 1970 roku w ilości 12 egzemplarzy.

Do dzisiejszego dnia zachował się jeden egzemplarz oryginału. Ocalił go doktor nauk chemicznych Henrich Fedorowycz Dworko. Inne tomiki albo skonfiskowało KGB, albo zostały w styczniu 1972 roku spalone przez swoich właścicieli. Spalone, bo nieprzewycięzalny był strach przed rewizjami, które na masową skalę objęły wtedy mieszkania inteligencji ukraińskiej.

Zakończone niepowodzeniem próby wydania pierwszego poetyckiego zbiorku „Kruhowert” w wydawnictwie „Mołod” (negatywna ocena recenzenta Mykoły Nahnybudy) oraz tomiku „Zymowi derewa” w wydawnictwie „Radianśkyj pyśmennyk” wpłynęły na to, iż Wasyl Stus, nie mając już nadziei na publikację, swój trzeci zbiorek przygotował dla wybranego kręgu przyjaciół. Powróciwszy w 1979 roku z zesłania do Kijowa z żalem stwierdził, iż „Weselyj cwyntar” został bezwrotnie stracony.

W liście datowanym na 1979 rok poeta pisał: „gdy się ma czterdzieści lat, to chyba wstyd rymować”. Tomik z 1970 roku — to swoisty początek wolnego od „rymowanych starokanonów” lirycznego słowa poety. Nie mając możliwości drukowania swoich utworów, poeta zrezygnował z wewnętrznej i zewnętrznej cenzury, dużo eksperymentował, tworzył neologizmy, próbował zintensyfikować znaczenie każdego poetyckiego słowa.

Mimo że niektóre z wierszy są już dość dobrze znane na Zachodzie, tomik który proponujemy uwadze Państwa jako całość prezentowany jest szerokim kręgom czytelników po raz pierwszy. „Weselyj cwyntar” jest świadectwem pewnego etapu w pracy twórczej nad słowem; tworzy sobą skończoną oryginalną całość, dla której istotne znaczenie ma kompozycja.

Sądźmy, że Czytelników zainteresuje ostatni tomik poezji Wasyla Stusa napisany przed uwięzieniem.

D. S.

INSTEAD OF A COMMENTARY

In 1970 Vasyl Stus's third collection of poems *Veselyi tsvyntar* (The Merry Graveyard) was written and distributed in twelve copies.

Dr Henrikh Fedorovych Dvorko, a chemist, possesses the only remaining copy from the original batch. The rest were either confiscated by the KGB or burned by their owners in January, 1972. They were destroyed in the panic caused by a search campaign launched upon the homes of the Ukrainian intelligentsia.

Stus's efforts to publish his first collection, *Kruhovert* (Whirl), through the publishing house "Molod" (blocked by Mykola Nahnybida's internal review) and his second collection *Zymovi dereva* (Winter Trees) through "Radyansky Pysmennyk" were unsuccessful. This led the author to prepare his third collection for a select audience of friends, with no expectations of publication. When he returned from exile to Kiev in 1979, Stus was convinced that *Veselyi tsvyntar* was lost, not to be recovered.

"At my age of forty I am almost ashamed to rhyme", wrote the poet in a letter in 1979. *Veselyi tsvyntar* marked Stus's liberation from "traditional canons of rhyme". Having no opportunity to publish, the poet freed himself from external and internal censorship, experimented extensively with form and neologisms, and sought density in his poetic expression.

Although a number of poems from *Veselyi tsvyntar* are well known in the West, the collection is presented to a broad readership for the first time. It reflects one stage in Stus's creative development and the maturation of his poetic expression. *Veselyi tsvyntar* is a completely original work, in which form is an essential feature.

We present to the reader Vasyl Stus's last work before his imprisonment.

D. S.

НАД ОСІННІМ ОЗЕРОМ

Цей став повісплений, осінній чорний став,
як антрацит видінь і кремій крику,
виблискує Люципера очима.

П'янке бездоння лащиться до ніг.

Криваво рветься з нього вороння
майбутнього. Летить крилатолезо
на віття виголїле. Рине впрост
на утлу синь, високогорлі сосни
і на пропащу голову мою.

Охриплі очі збіглися в одне —
повторення оцього чорноставу,
насилу вбгане в череп.

Неприхищений,
а чуєш, чуєш протяг у душі?

ВЕРТЕП

На першому поверсі — двоє людей,
на другому — їхні тіні.
Вправний оператор
так освітлює кадр,
що й не добереш,
де люди, а де лиш тіні.

Внизу проказують: нам з тобою
жити в любові й радості.
Вгорі повторюють: мав би ніж —
зарізає би як собаку.
Потім на кін виходить хтось третій
і починає агітувати за рай,
що росте й росте
все вище й вище.

Сніп світла зноситься
в порожню небесну твердь,
де чути янгольські співи:
«одним кипіти в маслі,
а другим — у смолі».

Нарешті починаються танці:
на авансцену вискакує чорт
і починає обертатися.
Раз він стає на ноги,
вдруге — на руки —
доти перевертається,
поки руки не приростають до землі,
а ноги зависають у повітрі.
І тоді стає помітно,
що обертається, власне,
тільки тулуб.

Мені здається, що живу не я,
а інший хтось живе за мене в світі
в моїй подобі.

Ні очей, ні вух,
ні рук, ні ніг, ні рота. Очужілий
в своєму тілі. І, кавалок болю,
І, самозамкнений, у тьму щій тьмі завис.
Ти, народившись, виголів лишень,
а не приріс до тіла. Не дійшов
своїї плоті. Тільки перехожий
межисвітів, ворушишся на споді
чужого існування.

Сто ночей
попереду і сто ночей позаду,
а межі ними — лялечка німа:
розпечена, аж біла з самоболю,
як цятка пекла, лаконічний крик
усесвіту, маленький шротик сонця,
зчужілий і заблуканий у тілі.
Ти ждеш іще народження для себе,
а смерть ввійшла у тебе вже давно.

■

Порідшала земна тужава твердь,
міський мурашник поточив планету.
Міліціонери, фізики, поети
вигадливо майструють власну смерть.
Протрухлий український материк
росте, як гриб. Вже навіть немовлятко
й те обіцяє стати нашим катом
і порубати віковий поріг,
дідівським вимшілий патріотизмом,
де зрідка тільки човганя чобіт
нагадує: іще існує світ,
справіку заборонений, як схизма.
Ця твердь земна трухлявіє щодня,
а ми все визначаємось. До суті
доходимо. І господом забуті,
вітчизни просимо, як подання.

■

Біля метро «Хрещатик»
щоранку зупиняється
дитячий візок.
Двірничка вибирає з чавунних урн
накиданий мотлох —
старі газети, ганчір'я,
коробки з-під сірників, недокурки
навантажить ними візок
і сквером каштанів рушає далі.
А сьогодні, напередодні свята,
вона вбрала найкращу спідницю з сатину,
новенькі черевики й фуфайку,
навіть візок прикрасила
штучними квітами з поролону.
Усмішка й задума на її обличчі
творють рівновагу щастя.

■

Посадити деревце —
залишити про себе найкращу пам'ять.
І вони стали насаджувати вздовж
колючого дроту
квіти, кущі, дерева.
Дикий виноград обснував гострі шпичаки,
розвісив лапате листя
і навіть попускав синюваті грони,
повився повій,
трублячи в поблідлі сурми ніжності.
Коло горожі порозпуклись такі півники,
півонії, жоржини,
що заберуть очі і не повернуть.
Начальство, перевіряючи, як вони виконують
взяті соцзобов'язання,
завжди ставило проти графи
«заходи по естетичному вихованню
ув'язнених»:
ведеться на високому ідейно-політичному рівні.
Одні тільки підписи високого начальства
їм нагадували забуті шпичаки дроту.

■

Їх було двоє — прибиральниця і двірник.
Вони сиділи на Володимирській гірці —
там, де видно увесь Труханів острів,
Дарницю і навіть поближні трамваї
і жваво обговорювали замацану статтю
«Як ми готуємо пленум райкому».
Між ними спалахнула жвава дискусія
в якому районі міста
пленуми провадяться якнайкраще.
Двірник був настирливий,
але прибиральниця не здавалась:
по пам'яті вона цитувала Брежнєва.
Докази її, майже незаперечні,
таки справляли враження,
бо двірник, скільки не опирався,
мусив був здатися.
З кишені він дістав
загорнений у газету сніданок —
цибулю, хліб, кусень сала й пляшку води,
щедро розполовинив,
віддавши їй більшу частину
хліба, цибулі і навіть сала.
Поївши і попивши,
прибиральниця дістала з-за пазухи
зашмарованого вузлика,
висипала в жменю дріб'язок,
піднесла до очей
і стала підраховувати навпомац.
Напевне, вона збиралася
розрахуватися за снідання,
але двірник зробив королівський жест:
мовляв, не треба платні,
він сьогодні частує.

Тато молиться богу,
тужить мама. Сестра
уникає порогу,
хоч вернутись пора.
Уникає — радіє,
повертає — мовчить.
Повечір'я ще тліє,
Іще хвіртка рипить.
Іще видно дорогу,
іще гусне жура.
Тато молиться богу.
І ридає сестра.

На Лисій горі догоряє багаття нічне,
і листя осіннє на Лисій горі догоряє,
а я вже забув, де та Лиса гора, і не знаю,
чи Лиса гора впізнала б мене.
Середина жовтня, пора надвечір'їв твоїх,
твоїх недовір і невір і осіннього вітру.
І вже половина життя забувається. Гріх
уже забувається. Горе і радість нехитра.
Середина жовтня — твоїх тонкогорлих розлук.
І я вже не знаю, не знаю, не знаю, не знаю,
чи я вже помер, чи живу, чи живцем помираю,
бо вже відбриніло, відквітло, відгасло, відграло
навкруг.

Та досі ще пахнуть тужливі долоні твої,
і губи гіркі аж солоні і досі ще пахнуть,
і Лиса гора проліта — схарапудженим птахом,
і глухо, як кров ув аортах, надсадно гудуть голуби.

■

Відлюбилося,
Відвірилося.
Відпраглося.
День врівноважений,
як вичовганий валун.
Поступово перетворюєшся
на власний архів,
дорогий,
мов померлий родич.
Нічний ставок попід соснами,
книги, самота —
більше не зворохоблюють.
Світ — мірадом досяжних мет.
Забаганки — здійсненні.
Простягни руку попереду —
схололими пальцями
відчуєш самого себе.
Спокій,
вичинений.

МУМІЯ

I

Голова його заповнена спогадами.
(Вічне перемелювання однієї істини:
grimasi підлості, підлість підлості,
підлість підлості підлості).

Хтиво проказує старечим ротом:

те, що було 1968 року нової ери
віддзеркалює, ніби в мертвій воді,
події 1968 року перед Христом.

Рухається, зазираючи в брезклу воду.

Підійшов побачив збагнув.

Збагнув підійшов побачив.

Все вже збагнуте,

підійшов побачив

ні греця не збагнуть.

Але — стверджуватись:

утвердження покійника,
реанімація на рівні народження,
демократія цвинтаря.

Очей — не треба.

Ніг — не треба.

Рук — не треба.

Зусилля — зайві.

Зайва голова

на рудиментарних плечах.

Цар природи, вінець її,

більшає, отже, маліє.

II

Проминання — цілюще.
Одужання — самовтратою.
Дозрівання — знищенням.
Вивершення — божевіллям.
Композиція багатьох голів,
поставлених одна на одну
(перша спить,
друга спить,
третья — спить,
четверта, п'ята —
до нескінченності —
спить).

Верхня пантрує сон.

III

Кинеш камінь —
розходяться рівні кола.
Ловиш кола —
тоді вони знов збігаються,
утворюють подобу
стисненої пружини.
Виймаєш камінь —
чорніє дірка сама.

■

Ось вам сонце, сказав чоловік з кокардою
на кашкеті
і витягнув п'ятака, схожого на сонечко.
А це вам дорога, він зробив кілька ступнів
праворуч,
носаком позначивши її межу.
Щоб вам було радісно — вмикайте магнітофони,
транзистори,
беріть до рук іграшкові калатала,
бемкайте, хоч би й по голові.
Щоб не хотілося їсти й пити —
слухайте лекції, [дивіться] * популярні кінофільми
як ви житимете щасливо,
коли доправитесь небесного царства.
А щоб не капав за шию дощ,
пам'ятайте,
що будь-яка злива
колись та кінчається,
навіть потоп.
Буде холодно — співайте оцих пісень,
при цьому він подав жмутик
проштемпельованих текстів
(дозволено цензурою
для колективного співу
двом, трьом і більше співакам).
Коли вам захочеться відпочити —
розучуйте цікаву гру про війну,
уявіть, що опали вас вороги,
і хочуть позбавити щасливого існування.
Словом, стріляйте, кидайтесь на амбразури,
падайте під танки.
Тільки не розбігайтесь, докинув він.
— Благодійнику наш,
кому хочеться тікати з раю,
загукали ми в одне горло,
вдивляючись в очі під кокардою,
схожі на дві крапельки руті.

* У збірці випущене слово, але воно наявне в рукописах сього вірша.

■

Я йшов за труною товариша й думав:
везе ж таки людям
задер ноги і ніякого тобі клопоту,
востаннє блиснув білими стегнами покійника,
а світ хай собі ходить хоч на голові.
Та коли ми прийшли на цвинтар,
побачили стільки машин, фургонів, катафалків —
не те підступитися
голови встромити немає де.
Стояла величезна черга за ямами.
Кожен намагався захопити шмат землі
(на руки давали 1,5х2 метри).
Наша черга була вісімсот шістдесят третя.
Де його було дочекатися,
коли полізло стільки горлохватів
той інвалід першої групи
в того право, в тієї немовля на руках,
а той просто так — залляв од самого ранку

сліпи

і суне куди втрапить
байдуже, за капустою чи по смерть
Мали вже повертатися додому ні з чим
Думаю собі: приїдемо назад
я й кину покійникові, як з кілочка,
буде тобі вилежуватись, уставай-но,
потерпиш днів зо три зо чотири
поки той плав спливе
однак спішити — якого чорта?

Аж тут підступається до нас
баба з двома кошиками
(на цвинтарі випродовує городину)
вам ями треба питає
можу відступити свою
карбованців за сто п'ятдесят
Воно можна знайти й дешевше
але ж то тільки звання, що яма,
а в мене просто тобі перина —
і полежати й виспатись
там самому чи й з молодницею
(у баби весь металевий рот,
що називається — озброєна до зубів).
Я відразу збагнув, що це перекупка —
скуповує й перепродує ці ями
але не торгуючись
вийняв з кишені гроші й віддав —
на, щоб ти землі сирій наїлась.

Попереду, нарешті, порожнеча
І довгождана. Вічність пізнаю,
даровану годиною лихою.
А білий світ — без кольору і звуку,
ні форми, ні ваги, ані смаку,
розлився безберегою водою.
Цей бенкет смерті в образі життя
щасливого відстрашує і врочить:
устромиш ногу в воду — і помреш.

*Пам'яті А. Г. **

Ярій, душе. Ярій, а не ридай.
У білій стужі сонце України.
А ти шукай — червону тіль каліни
на чорних водах — тіль її шукай,
де горстка нас. Малесенька шопта
лише для молитов і сподівання.
Усім нам смерть судилася зарання,
бо калінова кров — така ж крута,
вона така ж терпка, як в наших жилах.
У сивій завірюсі голосінь
ці грона болю, що падають в глибінь,
безсмертною бідою окошились.

* Вірш пам'яті художниці Алли Горської, вбитої при загадкових обставинах 1970 року.

■

Вони сидять за столом,
поклавши перед себе жилаві руки.
Ось сухі і нервові — мамині,
ось татові — важкі наче гирі,
сидить сестра — таємнича усмішка
сновигає її непевним обличчям,
усміхаючись, вона думає про своє.
Маленька племінничка шестилітня
навдивовижу відкритим поглядом
пласким, як медуза,
по черзі приліплюється до брата,
матері, тітки,
сидить мій син,
вибавляючись наостанок
увагою присутніх,
купаючись у ній,
як у розкошах.
— Час, каже тато
і помалу підводиться з-за стільця,
мамине обличчя тьмянішає,
нікому зачепитись
нізащо.

В кишені я маю телеграму,
що через чотири години
літак прилетить до Жулян
І я почую
найрадісніше і найздивованіше
«таточку»,
щасливий крик дитинчати,
не призвиклого до життьових перепадів
вогню й морозу,
ночі й дня,
радощів і горя
(скільки то йому треба ще
обірвати натужних жил
аби збагнути різницю).
В кишені я маю телеграму
і, вправний режисер,
примушую рухатись
своїх рідних далеких дорогих
так, як мені заманеться.
Я торжествую, маленький Бог,
окрім телеграми
в кишені в мене літак,
дружина з усіма дорожніми бебехами
і син принішко-грайливий,
як довірливе зайча.
Я насолоджуюсь набутою певністю,
адже протягом трьох годин чекання
я можу бути певним,
що світ ще не збожеволів.

■

Сповнений почуття вдячності,
він захотів переповісти мені
всю свою історію,
але виявилось,
що історії нема,
і він мусив був обмежитись
самими словами вдячності.

Я знав майже напевне,
що він обікрав моїх друзів,
зробив нещасною мою матір,
а дружину призвів до сухот.
І сповнений рішучості,
я подався до нього на розплату.
— Де ти, мій кате,
гукнув я на весь знелюднілий зал,
в якому кат проживає.
На відповідь чотири реви,
одбиті од стін,
вдарилися об стелю
і мертві впали до моїх ніг,
— Де ти, мій кате,
гукав я удруге і втретє,
чотири реви воскресали із мертвих,
підводились догори і падали об землю.
Невже він здох? — вирішив я зраділо.
Але повертаючись додому,
побачив, що біля моїх дверей
зупинилося дві ноги, дві руки й тулуб
(голови не було).
— Ти що тут робиш? — я застукав його зненацька.
І з переляку дві руки, дві ноги й тулуб
збіглися в тіло без голови.
Вхопивши тіло без голови,
я гукнув у порожню рурку шиї:
— Скажи мені, де мій кат.
— Не бий мене, попросила рурка,
йди до того будинку, де був,
у першій кімнаті сидітимуть люди без голови,
в другій — ще й без ніг,
у третій — ще й без рук,
у четвертій побачиш самі тулуби,
а в п'ятій нічого не побачиш —
там є твій кат.
Але повторюй і повторюй до безкінця
все, що хочеш йому сказати.
Тільки не вір своїм очам:
він там, де його немає.

■

Пам'яті М. К. Зерова

Колеса глухо стукотять,
мов хвиля об паром,
стрічай, товаришу Хароне,
з лихом і з добром.
Колеса б'ють, колеса б'ють,
кудись торують путь,
уже — додому не вернуть,
додому — не вернуть.
Колеса глухо стукотять,
колеса стукотять
в Христа, в вождя, в усіх божат
і в матір і в перемать.
Москва, гора Ведмежа, Кем
і Попів-острів — шлях
за ґратами, за вартами,
розбухлий на сльозах.
І знову Вятка, Котлас, Усть —
Вим. Далі — до Чиб'ю
рад-соц-конц-таборів союз,
котрий господь забув.
Диявол теж забув. Тепер
тут править інший бог:
марксист, расист і людожер
один — за трьох.
Москва — Чиб'ю, Москва — Чиб'ю,
печорський концентрак
споруджує нову добу
на крові і кістках.

■

Так явно світ тобі належать став,
що, вражений дарованим багат-
ством
оцього дня, відчув, як святотатство:
блукати лісом, йти межі отав,
топтати ряст, аби спізнати в зорі
наближення своїх гріховних прав.
Рушай вперед. І добротою хорий,
розтань рососою димною між трав.

Поскрипують стільці в порожній залі,
єдині глядачі цієї сцени п'єси
і мудро так вглядаються крізь мене
у порожнечу, видну тільки їм.

Так голова болить. І так нестерпно
прожекторна освітлює п'їтьма,
неначе тьмавий зал перетворився
на сніп вогню пекельного.

Суфлер

наказує нарешті зупинитись
і я вганяюся з розгону в зал.
І все. Скінчилося. Вистава щезла.
Завіса впала. Я вже не актор —
глядач. А скільки покотом у залі
лежить живих мерців, старих акторів,
обпалених огнем шалених рамп.
І всі вони до мене простягають
осклілі руки:

— О, щасливий Йорику,
твій номер тут сто тридцять п'ять. По
ньому

шукай подушку, ковдру і матрац,
і можеш спочивати, скільки схочеш.
Тут час стоїть. Тут роки не минають.
Бо тут життя — з обірваним кінцем,
як у виставі. Тільки є початок.
Кінця ж нема.

— Як ця вистава зветься?

— Щасливий Йорик.

— Тобто, я герой,

як кажуть заголовний?

— Бу в героєм,

тепер — скінчилося.

Ми теж колись бу л и.

— А що за п'єса?

— Варіант удатний

давно вже призабутого Шекспіра,
її створив славетний драматург.

— А як його на прізвище?
— Нема в нас прізвища.
— То як же так?
— Ім'я годиться тільки тим,
котрі існують.

— А ви?
— Ми всі однаково щасливі.
— А Йорик — божевільний?
— Ні. Щасливий.

Щасливий? Так? А я кретина грав.
— То що тебе дивує? Хай кретин,
розумний, геніяльний чи щасливий
або нещасний — то пусті слова,
що правлять для розрізнення та й тільки.

А тут немає родових одмін.
Бо кожен з нас — актор або глядач
а це одне і те ж. Бо глядачеві
так само треба грати глядача,
і то — захопленого. А наймення
у нас нема свого. Нині — Йорик,
а завтра вже ніхто. Чекай на роль,
якою і почнеш найменуватись,
допоки скону. Раз єдиний — Йорик,
а все життя — ніхто. Ні тобі виду,
ні імені. А грай чуже занудне
нашіптане життя — самі повтори.
Так живучи у ролі аж до смерті,
вивчай слова забуті: боротьба,
народ, любов, несамоовитість, зрада,
порядність, чесність...

Так багато слів
ті предки повигадували. Боже —
життя на гріш, а так багато слів.
І всі вони чужі і незнайомі.
Скажімо, нас назвали будівничі,
а що то — будівничі — не питай.
— Ви щось будете?
— А що то — будувати?

Так звать вас — будівничі, от і вже.
А нам до того байдуже. Хіба
тобі не все одно, що справжній Йорик
був зовсім, може, і не Йорик. Навіть
напевне ні, раз так його зовуть.
Ти пам'ятаєш? Гамлетові в руки
попав лиш череп — ні очей, ні губ,
ні носа, ані вух — зотлів геть чисто,
ось так, як ми. То можеш називатись
як заманеться. Тут усе одно:
герой, актор, глядач, суфлер і автор —
усі живуть одне чуже життя:
удень — вистава, все одна й та сама,
хоч завше невідома, бо ждання
то теж актор, що грає сподівання
і вміє виінакшувати світ.
А уночі — те ж саме. Лицедій
вже звик до спокою. Допіру смеркне —
ховається під ковдру, ніби равлик
у мушлю. Той, скажімо, бубонить
собі під ніс якісь уривки ролі
(озвучує мовчання й мертвий жест),
а той зайдеться реготом — аж відлоск
летить в концертну яму. Третій спить,
четвертий плаче. П'ятий — втупить очі
у стелю — і мовчить, мовчить, мовчить.
Ще був один — молився. Скільки знаю —
він був із нас найстаршим, пережив
аж трьох суфлерів (їх життя коротке)
допоки не завісився. З нудьги,
подейкували наші лицедії,
хоча розмов про те і не було.
— Чому ж? — А що балакати? Даремне
плескати язиком. Ще хто почує
і донесе суфлерові. Бо ми
радіти зобов'язані до смерті.

Це перший наш обов'язок. Колись
був завітав до нас найголовніший
суфлер. Велику раду був зібрав
і слухав кожного. А ми стояли
і хором дякували. — Та за що ж?
— Хіба я знаю? Наказали — от
і дякували. Ну, а той? — Дивився
і розуму випитував у нас.
Хто радо радість грав — того наліво,
нерадо хто — направо, йди. Бо грішник,
хто журиться. А праведний радіє.
Ото ж бо й є, що так. І перегодом
понурих вивезли кудись. Казали,
до школи радості. Та досі жоден з них
не повернувся звідти. Ну, бувай,
бо завтра загадав мені суфлер
демонструвати щастя три години,
чотири — гнів, а решту дня — любов
і відданість. То треба й відпочити.
І вже залишений напризволяще,
я мізкував собі, що досить рух
єдиний одмінити — і тоді
вже не збагнеш кінця ані початку,
бо все переінакшується. Світ
тримається на випадкових рухах,
які його означають. Питьма
навпомацки у кості грала. Глухо
постогнували сонні лицедії,
і оком Поліфема угорі
світив червоний місяць без'язикий.
Я ждав чогось до ранку. Ніч? Життя?
Чи може вічність проминула? Тільки
нарешті увімкнули дня рубильник
і краном баштовим підняли сонце,
а на склепінні небаявило
двох лицедіїв, що співали дружно
за жайворонів. Із лабораторій
взяло росу на пробу. І вчепило
рекламний щит: «Ставай-но до роботи,
почався день». До будки вліз суфлер,
і п'єса почалася, не скінчившись.

■

Змагай, знеможений життям,
знеможений, змагай.
Минуле вабить вороттям
і врочить і нехай.
А ти, сомнамбуло змагай,
у напівсні живи,
де жовті сходяться леви
у присмерковий гай.
У воду зазирнуть ставка
й свічадо ночі п'ють,
їм шерсть полискує шорстка,
мов пелехата лють.
А голоси протобажань
лиш горло перетнуть,
покрають серце без ножа
і мовчки одійдуть,
лишивши, як загуслий біль,
укритий смерком гай,
де тіні товпляться в тобі,
проте — не потурай.
Он бач — верба — димочком тінь.
Ти ж тіні тіні тінь.
Ані рухнеться волосінь,
занурена в глибінь.

Мов жертва щирості — життя,
мов молодечих крил
пружнавий тріск, як небуттям
укрився суходіл.

Ти ще на кінчику пера
возносишся увись.

А вже пора? Давно — пора.

Спадаючи, молись.

Як жертва щирості, як кат
оговтаних бажань,
переминай за гранню грань,
чекаючи розплат —

за те, що марнував свій вік,
надміру неба праг,
що був людині чоловік,
і друг, і брат, і враг.

І я найперше помолюсь

І вдруге помолюсь.

І втретє помолюсь.

І в смерть

з землею поріднюсь.

У тридцять літ ти тільки народився,
аби збагнути: мертвий ти єси
у мертвім світі. І нема нікого
окоуж. Ти тільки сам. І — мрець єси.
Хіба що так: недозволенний простір
живого духу кличе самосмерть
подобою життя. Це — на початку.
А далі вже — й убійництвом. Проте
природа розправляєється простіше.
Бо плоть твоя сплюндрована до тебе
і дух тобі спотворили давно.
Поневажаю індивідуальність —
справіковий набуток лихолить.
Отож — бреди назад. І скільки сили
простуй назад. Бо тільки там життя —
ще до народження. Із світу імітацій —
вповзи у кожну з вимінених шкур.
Простуй назад — в народження вертайся,
де щастя глупства, смороду і тьми,
і там витворюй рай. Там так і треба:
людина має спати — отже спить,
белькочучи якісь слова спросоння.
Земля укрилась панцирем, немов
стара, давно оглухла черепаха,
а ти на ній, мов кузочка мала,
що творить сталий світ на збіглій хвилі.
Нівроку, відмолоджується смерть.

■

Людина флюгер. Так. Людина флюгер,
підвладний вітрові, а не собі.

Я знаю? Може, бог чуттями править,
чуттями править, може, дика товч
ще не оговтаних протобажань людських.

А ти живеш навпомацки — і тільки.

Самопізнання — самозагасання.

Триматися у власному сідлі —

такі химери юності, що шкода
і часу і себе і бога — теж.

І вже. Вкипіла під ногами магма,
й стверділа товщ і магма почувань
і прагнення стверділості — повтори.

...А змучений повторами, натрудиш
з'ятрілу душу. І нема тобі

рятунку: прохромити твердь змертвілу

і в море неспокійне увійти,

щоб борсатися і, немов вітрило

порожнє, виповнитись шалом дня

і вже покороному поріднитись

з безумством світу білого. Пливи

і погинай, заблукане човенце.

Як здумано життя чуттями править.

Зухвало як — цуратися душі

і наvertати й повнитись. І вічно

летіти в сонні самопочезань.

■

Вмирає пізно чоловік,
а родиться дочасно,
тому й на світі жити звик,
як раб і рабовласник.
Він като-жертва, жертво-кат
страждає і богує,
іде вперед, немов назад,
як душу гнів руйнує.
О світе світе світе мій,
їй-бо, ніяк не звикну:
невже твій син — то тільки злий,
а добрий — то каліка?
А все немудре. Доживу
віка, докалічію,
допоки жили не зірву
чи не зламаю шиї.

ВЕРТАННЯ

Перерізане світлом вікно
вулиці — біле по білому
аж до болю.

Насип.

Далеке шосе.

Машини.

І небо вологе — над.

Шлях у себе:

вабить (уже закритий),
відкривається (на розпуці).

Темінь.

Шукай.

Що там? Сніг

бором — кукурудзиння.

Досвітні таємниці.

Терикон.

Смердюча річка

глибом випахла.

Нехитрі подорожі

ставком.

Дитяча зверхність,

невимовленне зрідніння

з кригою, з вітром.

Душе, далій.

Скільки не повертайся

(черга даремних спроб)

ось воно, зачудоване:

перерізане світлом вікно

вулиці — біле по білому.

Аж до болю.

Насип.

Далеке шосе.

Машини. І небо вологе -- над

■

Молочною рікою довго плив:
об мене бились білостегні риби,
стояв нестерпний світ, як круча здиблений,
а попід кручу зяяв чорний рів.
Оце. Оце воно. Оце воно —
лиш ти і я. І здиблений, мов круча,
високий світ. Ану ж, тебе я тручу
аби з тобою запізнати дно,
де літеплена річка молока
потьмариться до вигусклої спеки,
день збрижиться, утеклий і далекий,
і ледве висхла, наче віск, рука
малу об'яснить свічку. Мов живиця,
спижово-згускла обтікає ніч,
по краплі скапуючи.

Хай святиться
ця маячня, що стала при вікні
і білою, мов неміч, головою
об шибу б'ється. Хай святиться сон
і роками проритий, як прокльон,
цей спогад, що спотворений явою.

■

Рятуючись од сумнівів,
б'ю телеграму собі самому:
вчасколивесьрадянськийнарод
івсе прогресивнелюдствоготуєть
сягіднозустрітичерговийз'їздкпрс
бажаю тобі великих успіхів
щиро заздрю, що ось уже тридцять років
ти живеш у найщасливішій у світі країні.
Але й після цього досада не минає.
Тоді я примушую себе пригадати,
що міжнародна обстановка
сьогодні складна, як ніколи,
і заспокоююсь.

■

Як страшно відкриватися добру.
Як страшно зізнаватись, що людина
іще не вмерла в нас. Як страшно ждати,
коли вона захована помре
у темряві, щоб нишком відвезти
на цвинтар душ, і щастя запопасти,
якого вже до ран не прикладеш.
Як вабить зло. Як вабить гріх — піти
світ-за-очі, повіятися з вітром
і власної подоби утекти,
мов чорта лисого.

Кульгавий день
увійде в темінь, гляне по криївках
і завагається. Бо шкода праці:
сидить при ватрі плем'я самоїдів,
щасливо позіхає. На вогні
печеться м'ясо. В казані окріп
переливається. Сьорбають юшку
і, повні філософських резигнацій,
мізкують, з кого б смажити печеню,
щоб стало на сніданок і обід.
Кульгавий день відходить, бо печерний
ікластий лютий смерк не западе,
допоки аж останній самоїд
не з'їсть себе самого і помре
із філософським виразом. Мовляв,
життя коротке, а — забракло м'яса.

■

Напередодні свята,
коли люди метнулися по крамницях,
виносячи звідти шпроти, смажену рибу,
шинку й горілку з перцем,
якийсь дивак, озутий в модні черевики
(такі тиждень тому були викинули
в універмазі «Україна» — двадцять два
п'ятдесят з навантаженням — дитячі штанці
вісімнадцятого розміру) облився чортівнею
і підпалив себе.

О, він горів, як поросся, смалене примусом, —
налетів на людей, що культурно собі стояли
в черзі за цитринами.

Порозбігались усі як один:
від нього так несло смаленим —
носа було навернути ніяк.

На щастя десь узялося кілька міліціонерів,
одразу вкинули його в машину
і помчали в бік Лук'янівки.

А черги ми таки достоялись. Аякже:
що то за святковий стіл без цитрин?

■

Сьогодні свято.
Спереду трамвая
вчепили шмат полотна з написом:
«Хай живе рідна КПРС!».
На зупинці, обступивши вагон,
один з-перед другого
люди пхаються в двері,
а старий чоловік,
геть обвішаний медалями,
лишився в кінці натовпу
і лається на чому світ стоїть.
Він набрався ще зранку
і ледве тримається на ногах.

■

Утрачено останні сподівання,
Нарешті — вільний, вільний, вільний ти.
Тож приспішись, йдучи в самовигнання:
безжально спалюй дорогі листи,
і вірші спалюй, душу спалюй, спалюй
свій найчистіший, горній біль — пали.
Тепер, упертий, безвісти одчалюй,
бездомного озувши постолои.
Що буде завтра? Дасть біг день і хліба.
А що коли не буде того дня?
Тоді вже гибій. Отоді вже — гибій,
простуючи до смерті навмання.

■

Цей корабель виготовили з людських тіл.
Геть усе: палуба, трюм, щогли
і навіть машинне відділення.
Морока була з обшивкою.
Особливо погано держали воду місця,
де попадалися людські голови.
Коли утворювалася потужна водотеча,
діру затикали кимось з екіпажу,
в той час, як решта
шукала щасливої пристані
у відкритому морі.

У Прохорівці — сни, мов ріки
напровесні: об груди б'ють,
як об пороги. Думи йдуть,
неначе дзвони. І великі
тумани в головах ростуть.
У Прохорівці сни, мов ріки.
Так увижається не раз:
заснеш — не чути й третіх півнів,
і сновигають тіні дивні —
то Максимович і Тарас
бредуть Михайловим узвозом
угору й гору — аж до хмар,
де виткався Волосожар,
де марення чумацьким возом
пускаються у Крим по сіль.
А потім враз оступить біль
натужну душу — й не дихнути.
Ідеш у визорену ніч,
поки зблукаєш межі рути,
віддавшись довгій маячні.

У Прохорівці сни — мов ріки.

Чоловік підійшов до меморіуму
і прочитав на ньому власне ім'я:
вічна слава героям,
що полягли за незалежність Вітчизни.
Йому приємно й боляче.
Під однією сорочкою Колима і Ташкент.
Та мешканці міста зігнорували його:
хто повірить цій байці?
Якщо ти й живий — тим гірше для тебе:
вшановуєм тільки мертвих.
Весь клопіт скінчився, коли видали довідку:
«Пред'явника вважати за мерця».

■

Я сидів на весіллі
серед поважних молодиків —
у того голос, наче в диякона,
той остаточно схрип від горілки й співу,
а та в котрій вже раз переконувала присутніх,
що не така вже й дурепа,
як здається на перший погляд.
Я вигукував з усіма «гірко»
і думав про Валентина Мороза,
згадував його лоб і волосся й очі
і переконувався знову й знову,
що горішньою частиною обличчя
він скидається на пророка.
Всі жували, пиячили, удавали з себе
веселих
і я жував, пиячив, удавав веселого
з себе,
але так було гірко на душі,
так несподівано пронизливо гірко,
що побачивши, як дружина моргає
мені ходім,
з полегкістю відітхнув,
і схопився за втечу,
як потопельник за соломину.

■

Сидимо біля погаслого вогнища,
перетрушуємо в долонях попіл,
розтираємо витухлі геть вуглини:
а що як зажеврїє раптом жар?
Тут темно і темно там і ще далі темно,
але жар ніби жеврїє.
Ось він, задумано каже друг,
очі його туманіють страхом.
Бачу, відказую скорбно другові,
придивляючись до нічних світлячків.
Сидимо біля погаслого вогнища —
століття, друге, третє,
жар не стухає, не гасне.
Так що друг, коли невіра його нестерпна,
називає купину вічним вогнем
і просить сірника,
щоб запалити цигарку.

■

То все не так. Бо ти не ти,
і не живий. А тільки згадка
минулих літ. Через мости
віків блага маленька кладка.
А небо корчиться в тобі
своїм надсадним загасанням,
яке ти тільки звеш стражданням.
Ці роки, збавлені в ганьбі, —
то так судилося...

■

Спочатку вони вбивали людину,
потому вбитого оживляли.
Реанімацією займалися
в косметичних кабінетах
(малярі — замість лікарів).
Справі оживлення
віддавали життя
цілі династії майстрів пензля.
Зате й відрізнити живого од мертвого
було неможливо.

Вечірній сон. І спогади. І дощ
колише цвіт розпуклого ямину.
Бездомний вітер. Спи, маленький сину,
спи, сину мій маленький, коли хоч.
Немає мами нашої давно —
вертала, поспішала, забарилась.
Надворі дощ і ллє, як із барила.
Заснеш — і чуєш: торготить вікно.
Здається, хтось підійде до дверей,
проситиме негоду переждати.
Ти ж, синку, спи, і не питай про матір,
і більше не загадуєш наперед,
бо не стоїть хвилинка на хвилині,
хвилинка на хвилині не стоїть.
Нехай тобі бодай у сновидінні
появиться очікувана мить.

Цей біль — як алкоголь агоній,
як вимерзлий до хрусту жаль.
Передрукуйте прокльони
і переписуйте печаль.
Давно забуто, що є жити
і що є світ і що є ти.
У власне тіло увійти
дано лише несамовитим.
А ти ще довго сатаній,
ще довго сатаній, допоки
помреш, відчувши власні кроки
на сивій голові своїй.

Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік.
І я солдат, що після всіх скорочень
попав сюди — докантувати строку,
одержав за зразкове воєнробство
(були солдатські жарти — в оєнраб)
увільнення.

Напевне, цілий рік
проживши між боліт, ялин, казарм,
до міста не показуючи носа,
я звикнув пити був (замість горілки —
трійний одеколон). Онучі прати
хоч раз на місяць. Згадують дівчат,
що буцімто в житті одним і снили,
аби мені віддати свій вінок.
Пускати в діло свій солдатський пасок,
розповідать солоні анекдоти.
Навчився сачкувати так майстерно,
немов солдат, що добуває строк.
Отож — Тагіл. Не пам'ятаю — парк
чи сквер міський зібрав великий натопт
щасливих гаволовів: школярі,
студенти, металурги, кагебісти,
наш брат солдат, старі пенсіонери —
дивилися на виставку собак.
І то було видовище, скажу вам:

орденоносні пси — могутні груди
обвішані медалями, а морди —
пихаті, як в заслужених митців
чи лавреюваних міліціонерів —
подзенькуючи бляшками, проходять,
зневагою вшановуючи натовп,
а біля них, тримаючи побожно
ланцюг, — щасливі власники собак.
О мить блаженства — і людей і псів.
Одні — щасливі ницістю своєю
і приналежністю чотириногим
так низько хияються благочестиво
перед Нічим, що дивиться зокіл.
А другі — на хребтах своїх довгастих
несуть такий тягар своєї слави,
аж закипає від образи кров
в собачім серці: ось воно, мовляв,
мистецтво для безрогих. Гніт тяжкий
зумисних демократій. Перед ким
демонструватимем ясновельможність
своїх заслуг і подвигів? Кого
вщасливлювати власною явою?
Кому показувати псову міць,
державну гордовитість і незламність?
Я був у натовпі. Я був ніким.
Я сором відчував за власну ницість,
за воєнрабство. І безмірний жаль
виповнював мою голодну душу,
що я не пес. Орденоносний пес.

У цьому полі, синьому, як льон,
де тільки ти і ні душі навколо,
уздрів і скляк: блукало в тому полі
сто тіней. В полі, синьому, як льон.
А в цьому полі, синьому, як льон,
судилося тобі самому бути,
аби спізнати долі, як покути,
у цьому полі синьому, як льон.
Сто чорних тіней довжаться, ростуть
і вже, як ліс соснової малечі,
устріч рушають. Вдатися до втечі?
Стежину власну, ніби дріт, згорнуть?
Ні. Вистояти. Вистояти. Ні —
стояти. Тільки тут. У цьому полі,
що наче льон. І власної неволі
спізнати тут, на рідній чужині.
У цьому полі, синьому, як льон,
супроти тебе — сто тебе супроти,
і кожен супротивник — у скорботі,
і кожен супротивник, заборон
не знаючи, вергатиме прокльон,
неначе камінь. Кожен той прокльон
твоею самотою обгорілий.
Здичавів дух і не впізнає тіла
у цьому полі, синьому, як льон.

■

— Громадяни, дотримуйтеся тиші,
вимагають чотири щити навколо високої вежі,
де великими літерами зазначено
«Всесоюзний науково-дослідний центр
по акліматизації картоплі на Марсі».

— Колись вона була дешевша за сірники,
патетично вигукує високий дідусь,
гладячи рукою кота,
що визирає з-під пальто,
яке бувало в бувальцях.

— Ви бачили, в них ніколи не гасне світло,
підносить догори пальця
облисілий пенсіонер у пенсне
(тільки тепер він відривається від

фоліанту).

— Да-а, докидає літній чоловік
у пожмаканім костюмі,
і важко второпати, про що він думає.

— Героїчна, подиву гідна робота,
компетентно протягує людина в штатському,
при цьому він владно обдивляє численний гурт,
що зібрався перед брамою,
і жде, коли ж нарешті
можна буде пекти картоплю на вулицях.

— Ось де повчитися, як треба служити

народові,

мрійливо виспіває білява дівчина,
для якої любов до народу
означає тільки плотську любов.
З виразом облич, як на сповіді
люди побожно прислухаються
до врочистого гамору за муром.

Раптом звідти долинає хтивий

дівочий вереск.

■

Високий дідусь витягує суху шию,
вуха його нашорошені, як у зайця.
Інтелігент, втупившись у читання,
мало не носом водить по сторінках.
Зніяковілий чоловік у пожмаканім

костюмі

починає старанно пригладжувати руками
пасмуги на лацканах.

Людина в штатському відходить у тінь
і там, ніби свічки, запалює очі:

спочатку починає жевріти одне, потім друге.

Білява дівчина стає схожою на весталку.

Натовпом ходить організований кашель,
настільки страшний, що обличчя деяких
скидаються на сині баклажани.

Дівочі верески не вщухають.

Вони ростуть і ростуть,

починається дика оргія,

тлусті мури заходяться сміхом,

що збігає із них, як тісто.

Люди нишкнуть, похиляючи голови,

ні пари з уст.

Тимчасом на мур видирається гарна гейша
і показує натовпові язика.

Чого ти ждеш? Скажи — чого ти ждеш?
Кого ти виглядаєш з-перед світу?
Кого ти сподіваєшся зустріти,
а най і стрінеш — віри не доймеш?
Тамтого світу закуток глухий,
а в ньому жінка, здумана зигзиця,
шепоче спрагло: Боже, най святиться,
о най святиться край проклятий мій.
Ще видиться: чужий далекий край
і серед степу, де горить калина —
могила. Там ридає Україна
над головою сина: прощавай.
І плачуть там, видушуючи з себе
сльозу навмисну, двоє ворогів,
радіючи, що син той не любив
ні України, ні землі, ні неба,
і все хилиться висока тінь
чужого болю. Пустинь України
безмежнішає в цьому голосінні,
аж перемерзла луниться глибінь
опівнічна.

Кого ж ти, демон зла,
кленеш, кленеш, кленеш і проклинаєш?
Кого з самого себе викликаєш?
Свою долю? Грудочку тепла
під попелом століть? Кого ж ти ждеш?
Невже сподієшся колись дожити,
щоб мовити чеканню: Все. Ми квити.
Ти забираєш, буцімто даєш.

■

Вдасться чи ні
сього разу повернутись додому?
Вдасться чи ні?
Старий терикон шахти 10-біс,
де ти в дитинстві збирав вугілля,
обріс чотирма новими.
І де з них твій давній — не збагнеш.
Вулицею здибають тебе
незнайомі люди.
Двоє старих,
чий син десять літ тому
загинув в авіаційній катастрофі,
колишуть немовля.
Давні стежки переорано,
дороги дитинства
засаджені кукурудзою.
І навіть мама
з недовірою позирає на тебе —
це ти чи ні?
Йде середина літа.
Якраз над нашим городом,
над яблунями, обприсканими хлорофосом,
над карликовим вишником,
висадженим пару літ тому
над твоєю осамотілою головою.
Йде середина літа.
Зрідка дощить високе серпневе небо,
гавкають собаки по дворищах,
і крайня зоря над самим небосхилом
надсило продирається крізь віття дерев.
Йде середина літа.
І видиться тобі потемнілий став,
степ, охололий від птаства
і збирачів овочу,
видиться вечір,
заволочений хмарами,
видиться хатка — без вікон і без дверей.
Йде середина літа.

МАРКО БЕЗСМЕРТНИЙ

Напередодні всенародного свята
покинувши могилу,
Марко вигравався на світ,
розрівняв землю,
щоб ніхто не помітив утечі,
зайшов до найближчого райкому партії,
вбрався в службовий одяг
(йому попалися червоні сап'янці,
сині шаровари з червоним поясом
і сорочка з вишиваною манишкою
на всі груди).

Треба було чимось прикрити
свою голомозу голову,
але не було нічого підхожого,
довелося задовольнитися
шапкою з молодого оленя.
Тепер можна й відзначити
десятилітній ювілей своєї смерті.
І Марко, махнувши рукою,
вирішив проциндрити
частину заощаджених за десять років
партійних внесків:
у гастрономі купив пляшку Московської,
банку кільки в томатному соусі,
головку цибулі
і півбуханки житнього хліба.
Спорядивши сітку,
він повернувся на цвинтар,
випив, закусив
і блаженно полежавши горілиць
подався на урочистості.

Світ відзначав 100-літній ювілей
Володимира Ілліча Леніна.

Раз на тиждень
вони викопуються з землі,
з нірки, сизої од самотності,
і збираються разом.
Кожен кріт уявляє себе людиною,
забуваючи, що він кріт,
але забувши, який він кріт,
йому важко уявити себе людиною,
і тоді вони силують себе,
щоб пригадати небо над головою,
уявляють світанні кольори
ніч вечір дощові хмари
поки стає важко й помітити
що неба небо
розточене по нірках
сховалось під землю.
Їхня натура
стає кожному за найбільший тягар
важчий за землю
що провисла над головою
важчий за оскарження зниклого неба
важчий за існування
іншими днями
вони почуваються щасливими
і тоді їх виповнює
тьмяна радість
і тоді заклопотані
вони забувають
що на їхніх відгодованих спинах
тримається земна і небесна твердь.
Обидві тверді існують упереміш
і вони просто не помічають жодної.
Але мученики свого щастя
кроти потребують забутого горя
мовби повітря
це допомагає травленню
і раз на тиждень
кроти викопуються з землі.

Один лиш час і має совість:
тече й тече, немов Дніпро.
Не знаю, зло це чи добро —
та загадкова невідомість
вже й закінчиться спішить.
І те — померти ачи жить —
однаковісінько, їй-богу ж
однаково. Чи ти чи ні,
а помremo на чужині,
шукавши отчого порогу.

■

— Надворі дощ? — я запитав.

— А так, на небі ні хмарини

І сльози на очах дружини
від сподівань і від ослав.

— А що ти, плачеш? Та покинь...

— Авжеж, сміюся. Довгі злидні
в цій подобизні днів невидні.

Так розтає пільмою тіль.

— Їй-богу, не збагну.

Дарма.

Усе збагнеш, коли прикрутить.

— А хто вам вроду каламутить?

Хто варить воду з нас?

— Нема нікого винного. Здається,
що сам господь — на всій вині.

— Ти забігаєш аж у дні
майбутнього? Тобі не йметься?

Надієшся на сили віщі?

На арифметику чекань?

— На небі ні хмарини.

— Глянь —

надворі мов з відра періщить.

■

Ми сиділи за пляшкою шампанського
в тихенькому прокуреному кафе.
І вона відчувала себе царицею,
Афродитою, що проминувши рибалок
(за столиками забивали козла),
алкоголіків, невтомних шукачів
великих жіночих бюстів
щойно зайшла в таверну,
де тінь, і вино, і прихисток.
А коли ми вийшли
на знелюднілий вечірній берег,
і я, не ждучи нагоди,
спробував її взяти,
хвиля відбігла, наче сторожовий пес,
якого чекає попереду
чорна робота.

■

Вперіодрозгорнутогобудівни
цтвакомунізмунавсьомуфронті
я вийшов уранці за ворота —
бачу: крізь штахетини
коза пробує дістати цибулю
з палісадника
(у цибулі багато вітамінів
отож її садять замість квіток).
Я вжарив по ній цеглиною
і файно влучив, що аж-аж-аж.
Ось що мені згадалось і потішило,
коли ввечері я вкладався на сон.

■

Вночі його мучили блохи,
а те,
що половина людей земної кулі
досі ще стогне під гнітом капіталізму,
не давало йому змоги
склепити очей.

День величався і пишався.
Ми ж, двоє піших пішаниць,
упали в небо горілиць,
а світ, немов горіх, розпався.
І вже ні неба, ні землі —
лиш ти одна, моя надіє,
і та не жевріє — чорніє
в опротивітній імлі.
Та дякувати богу — вдвох.
Наш день — попереду, мов зараз.
Ще й солов'їв любовна пара
співає тьох та перетьох.

■

— Досить крові, продекламував кат,
коли ще ніж, загнаний мені попід ребра,
стримів у спині.

А я подумав, весь скривившись од болю:
що як він заходиться
ще й лікувати мене?

■

Сто дзеркал спрямовано на мене,
в самоту мою і німоту.
Справді — тут? Ти справді — тут? Напевне,
ти таки не тут. Таки не тут.
Де ж ти є? А де ж ти є? А де ж ти?
Урвище? Залом? Ачи зигзаг?
Ось він, довгожданий дощ. Як з решета.
Заливає душу, всю в сльозах.
Сто твоїх конань. Твоїх народжень.
Страх як тяжко висохлим очам.
Хто еси? Живий чи мрець? Чи може
і живий і мрець? І сам на сам?

■

Я блукав містом своєї юності,
марно відшукуючи в нових кварталах
вчорашні споруди, сквери, стежки,
знайому ліпку на фронтонах будинків —
географія втрачена.

Місто покращало й виросло,
з'явилися нові бульвари, готелі, вулиці,
пам'ятники, стадіони, дерева,
тільки жодного знайомого обличчя в натовпі
жодного обличчя
котре б нагадало тобі
згублену молодість.

Сподівався зустріти бодай себе
отут, де струменіє фонтан,
лямований штучним мармуром.

Марно.

Нема.

Пропалий безвісти.

Знялися в небо легкі висотні будинки,
і ти біля них — маленький-маленький.

Не розгледіти самому,
не те що зустрічним.

Зупинивши таксі,
якийсь шофер підійшов до фонтана,
що оприскував незнайому гінку топольку,
вимив руки,

потім витягнувши носовичка
старанно витер долоні,
сів за стерно й помчав,
знявши легеньку куряву.

Дивлячись йому вслід,
я вперше збагнув: життя — не вдалося.

■

Націлений у небо обеліск,
вода, як вічність, літепло струмує,
старий ясмин — оцвіттям весь німує,
а віддалі — німує чорний ліс,
а навпіл зламаний іржавий кріс
в граніт угрузлий — ніби розкошує.
І тільки мати сина вже не чує,
вже біль її старечий спопеливсь.
Вона сама. Вона сліпа — свічадом
осіннього промерзлого ставка,
і висхла вижовкла її рука
ще образи обмацує нерадо.
Бо де там син? Де бог? Нема обох.
І смерть обсіла пустку, наче льох.

В мені уже народжується бог,
і напівпам'ятний, напівзабутий,
немов і не в мені, а скраю смерти,
куди живому зась — мій внук і прадід —
пережидає, заки я помру.
Я з ним удвох живу. Удвох існую,
коли нікого. І гримить біда,
мов канонада. Він опорятунок,
я ж білоусто мовлю: порятуй,
мій господи. Опорятуй на мить,
а далі я, оговтаний, врятую
себе самого сам. Самого — сам.
Він хоче поза мене вийти. Прагне
рятуючи донищити мене,
аби на протязі, на буряних вітрах
я вийшов сам із себе, наче шабля
виходить з піхов. Хоче вийти геть,
щоб згасла свічка болю. Щоби тьма
впокорення мене порятувала
інобуттям. Іножиттям. Найменням
уже невласним: ось він, той загал,
яким кермує той шалений бог,
котрий в мені воліє народитись
(а я ще тую свічку посвічу,
аби мені не смеркло передчасно.
Просвітлої години свічка чорна —
неначе перемога крадькома).

■

І поблизу — радянський сад,
будова й роздуми в маруді
про довгу чергу самозрад.
Я кочегарю в халабуді.
Ставок тьмяніє, наче ніч
розлита й вигускла до ртуті.
Так добираються до суті
душі? Доходять протиріч
із розумом? Ідуть на шпиль
тремкого молодого горя?

Як вечір душу розпросторив.
Як сяє антрацитний біль
із темряви. Немов відьмак —
не відведе од тебе й ока,
все стежить, стежить неборак
і випадково й ненароком.

Зазираю в завтра —тьма і тъмуца
тъма. І тъмуца тъма. І тъмуца тъма.
Тільки чорна вода. І чорна пуца.
А твого Святошина — нема.
Ні сестри, ні матері, ні батька.
Ні дружини. Синку, озовись.
Понімили друзі. Чорна гатка
в теміні. Пітьмою — хоч залийсь.
Лиш тремтить, як віра в спроневірі,
копійчана свічка на столі,
та шугають люто по квартирі,
ніби кажани, твої жалі.
Шурхоти і шепоти і щеми
то твого спогадування дні
хлюпотять під веслами триреми,
що горить в антоновім огні.
Все життя — неначе озирання
у минулий вік. Через плече.
Ні страху, ні болю, ні вагання
перед смертю. А господь рече:
відшукай навпомац давню кладку,
походи і виспокійся в нім,
у забутім віці. Тепла згадка
ще придасться на суді страшнім.

Сталіно. Кінець 50-х років. Василь Стус (в центрі) з двома своїми товаришами на фоні Сталінського педагогічного інституту.

ЧАС «ВЕСЕЛОГО ЦВИНТАРЯ»

*Просвітлої години свічка чорна —
неначе перемога крадькома.*

Київ. Останні дні серпня 1990 року. Біля оперного театру, де відбувалося відкриття I Всесвітнього конгресу українців, двоє панків випродують червоно-чорні вимпели з профілем Василя Стуса.

— Почім Стуса продаєте? — запитав один із поетів української діаспори.

— Два п'ятдесят — штука, — почув у відповідь.

Пізнього вечора 18 листопада 1989 року літак «Аерофлоту», що виконував рейс за маршрутом Новосибірськ-Перм-Київ, приземлився в київському аеропорту «Бориспіль».

Площа поблизу аеродрому була сповнена яскравим сяйвом національних прапорів. Україна готувалася до зустрічі праху Юрія Литвина, Олексі Тихого та Василя Стуса.

А кількома днями раніше, після всіх довготривалих узгоджень з органами КГБ і Чусовською санепідемстанцією, з Києва назустріч невідомості вилітала кількісно невелика група у складі Станіслава Чернілевського, Олега Покальчука, Василя Овсієнка, Дмитра Стуса, Василя Гурзана, Валерія Павлова, Богдана Підгірного, Володимира Тихого та Сергія Вачі. Вилітала під враженням останньої розмови з представником громадського комітету організації перепоховання:

— Чому ви не знайшли людини, котра б допомогла Володі Тихому вирішити в Пермі всі питання організації ексгумації та перевезення останків батька на батьківщину? Адже ми домовились, і ви знаєте, що старший син Тихого, Микола, з високою температурою лежить у Москві...

Володя може не встигнути вирішити всі справи, а інші (знімальна група фільму про Василя Стуса) мусять їхати до Кучино, — запитував Дмитро Стус.

— Громадський комітет не має вільних людей. Всі зайняті організацією київської частини перепоховання. Крім того, здасте квиток і матимете сто карбованців, аби найняти когось.

— ...Я знімаю з себе будь-яку відповідальність... і, якщо ви не думаєте...

Літак лягав на Пермський тракт, а Київ продовжував виношувати плани мітингового перепоховання.

Пані Ірина Калинець, яку сім'я Стуса запросила керувати похороном у Києві, натикалась на безліч неузгоджених у часі та просторі планів, доводила необхідність служби Божої над тілами померлих, вмотивовувала непотрібність і антихристиянську спрямованість мітингу над трунами.

В літаку — Володя Тихий мучився непевністю самостійного проведення ексгумації; Станіслав Чернілевський, нервово посмикуючи пальцями, роздумував над організацією перевезення та зйомок; Дмитрові Стусу не давали спокою слова Корчинського, що «у Шевченка, на щастя України, не було дітей»; Олег Покальчук, перебираючи чотки, зовні спокійно дрімав у своєму кріслі...

О першій годині ночі група прибула до Пермі. Поривчастий вітер наповнював холодним дрожем тіла київських новоприбульців, а Володя Шовкошитний, котрий вже кілька днів ходив Пермсько-Чусовськими колами аду, вселяв неспокій та заражав вірою успіху.

Кількагодинне забуття в готелі й щаслива звістка — Микола таки прилетить.

О п'ятій ранку, полишивши в Пермі двох Володимирів — Тихого й Шовкошитного, — «кияни» вирушили до Чусового, який вітав новоприбульців низькими сірими стінами готелю та невідомістю.

— Чи є головний санітарний лікар району?

— Можливо приїде завтра.

Проте санепідемстанція заперечень неначе не має.

— Начальник комунгоспу у відпустці, — повідомили в комунальному господарстві району.

— Лопат, рукавиць, необхідних додаткових засобів для ексгумації вам не дамо. Машину й автобус у ваше розпорядження виділити не можемо.

— Як же провести ексгумацію?

— Ваша справа...

Групі однак вдалося дещо дістати, самим зробити лопати. Ще з Києва, передбачаючи всілякі несподіванки, Олег Покальчук привіз із собою марлеві пов'язки та гумові рукавички, машину для перевезення трун й автобус для групи виділив у її розпорядження директор Чусовської типографії Олександр Михальов.

Ввечері до готелю завітав уродженець Чусового російський поет Юрій Беліков, який виривав у чорних міцних дверей уральського апарату необхідні довідки, на зразок: «Члени групи народились на світ цілком законно».

— Бачу низьку... злу... приземкувату людину, що завдає удару в область правої частини грудей, — переповідав він слова уральського екстрасенса, котрому показував портрет Василя Стуса.

Мовчанка...

— Станіслава Чернілевського викликає Перм, — повідомила чергова готелю.

Розмова зависала в повітрі тяжким свинцем тютюнового диму, витворюючи ілюзію відокремленого замкненого простору.

— Комусь терміново необхідно вилітати до Пермі, — ввігнався з Славком до кімнати вітер, — не видають і відмовляються дороблювати цинкові труни... Чому? — Хочуть знову пересвідчитись у наявності всіляких дозволів.

Ще ввечері повертався до Пермі Василь Овсієнко. Інші члени групи наступного ранку вирушили на цвинтар селища Копально, перед в'їздом до якого автобус з групою зупинив сержант міліції Матякубов:

— Необхідно заїхати в селищну раду, бо починати ексгумацію без представників місцевого начальства «не положено», — посилює відчуття марності затрачених зусиль.

Три довгі години телефонних розмов, проте жодного представника «високого начальства», яке було попереджене про приїзд групи, розшукати не вдається.

Без дозволу, чіткого плану дальших дій, група вирушає на цвинтар. У фокусі загальної уваги стовпчики № 7 (могила Юрія Литвина) та № 9 (могила Василя Стуса).

— Я звідси поїду лише з татом, — стиха промовив син Василя Стуса.

— Тільки-но вирішив оголосити голодівку під міськрадою Чусового, якщо заборонять перепоховання, — лунає голос Олега Покальчука.

— Вся група там буде, — підтримав режисер фільму про Василя Стуса, Станіслав Чернілевський.

Перша година дня. Маршрутом «селищна рада — цвинтар» метається режисер; машина з трунами (зробленими Шовкошитним і Тихим) знаходиться у Пермському відділенні міліції. Великий тормозний шлях, симетрично проколоті шини, нарешті, звинувачення в наїзді на хлопчика — ось далеко не повний список того, що випало на долю водія машини Валерія Сидорова. А в цей час група, незважаючи на наявність у Карному кодексі УРСР статті «наруга над мертвими», якою лякали сержант і оперуповноважений Ковалевич, почала відкопувати труни з тілами уральських в'язнів.

О 14-30 з Києва прийшла команда: «Отбой».

О 23-00 ексгумацію було закінчено. Геть втомлені кияни, Юра Беліков, працівники газети «Чусовской рабочий» та місцевої типографії, що допомогли виконати всі роботи на цвинтарі, запаливши маленькі каганці свічок на могилах зі стовпчиками (адже на батьківщину повертають лише трьох!), почали свою зворотню путь: «Копаль-но-Чусовий-Перм-Київ».

Не спавши третю добу, водій латав уночі симетрично пробиті колеса, напів'яні паяльщики лютували труни, Олег Покальчук безуспішно намагався висушити наскрізь промокле взуття, а вся група не могла склепити очей, очікуючи нові несподіванки.

За 45 хвилин до відльоту літака з Пермі Володимир і Микола Тихі здали труну з прахом батька на склад аеропорту — всі інші полегшено зітхнули: «Все. Полетимо разом».

Отож, Київ. Пізній вечір року 1989, місяця листопада, числа вісімнадцятого.

На площі перед аеродромом «Бориспіль» відбувається тисячний мітинг, представники КГБ передають українським поетам Орачу та Шовкошитному щойно вивантажені труни. Кіно- й фотооператори торсають рідних Тихого, Стуса та Литвина, змушуючи позувати задля історії, а всіма забутий Станіслав Чернілевський тихо плаче над частиною речей кіногрупи: «Київську частину перепоховання очевидно зняти не вдасться». — Україна стрічає своїх героїв.

Наступного дня багатотисячний потік людей проводив в останню путь трьох гордих та чесних мужів, котрі не стали гримувати власні душі у час страшного червоного маскараду. Погойдавши на Софійській площі автобуси з тілами померлих, процесія рушила в напрямку Байкового цвинтаря. Виступи над могилами були сповнені захвату й любові — Василя Стуса та його друзів поховали вже

після заходу сонця. Відтіснивши нечисленних осіб, що намагалися утворити живий ланцюг, натовп рушив, ледь не скинувши в Стусову могилу його дружину, закидати могили своїх нових героїв. Одними з перших полишили цвинтар учасники уральської експедиції.

Закидавши могили мерзлою землею ледве до половини та витоптавши сусідні могили, нарід рушив на мітинг. Ігор Бондар з невеликим гуртом людей довершили християнський звичай.

Україна пробуджується.

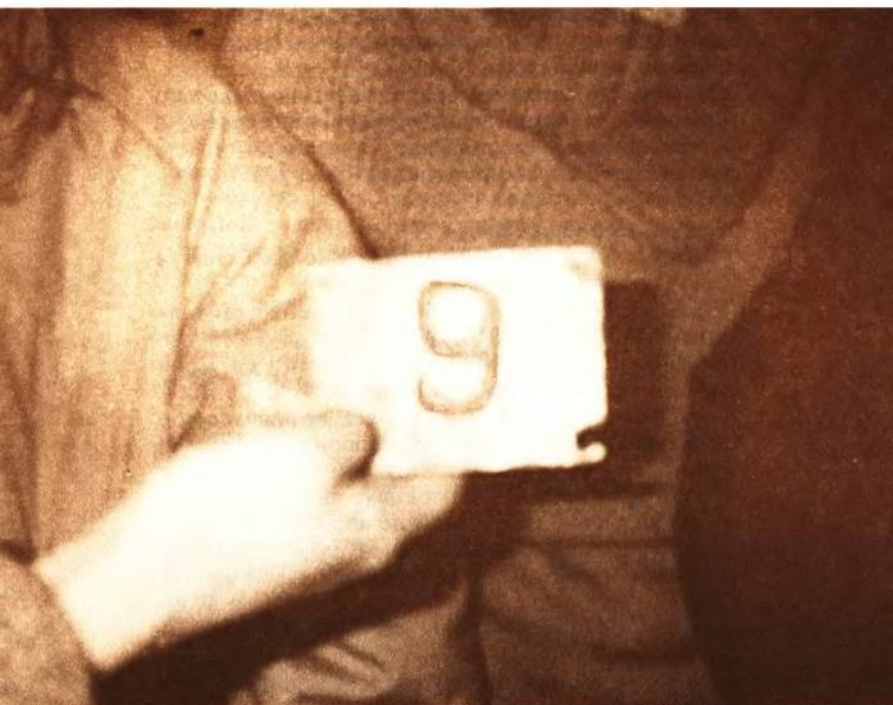
1990-го року спалено могили Василя Стуса та Юрія Литвина.

Сього ж року відбувся I міжнародний фестиваль української поезії «Золотий гомін», в рамках якого пройшов і вечір репресованих поетів, де мали вручити премію тяжко хворому Іванові Світличному. Його дружина, пані Леоніда, дізналась про це з випадково почутої радіопередачі, але тієї премії так і не отримала. Дружині Василя Стуса, про котру не забули (!), передано запрошення без місця, за яким її не пустили до зали.

За кілька днів Павло Мовчан радо повідомив українську громаду про великий успіх фестивалю, єдиними недоліками якого, за словами пана Мовчана, був брак часу на святкове закладення фундаменту пам'ятника Василеві Стусові та проведення мітингу на вулиці, що згодом носитиме ім'я поета.

Отож, «Веселий цвинтар» скалічених душ, підминаючи собою «уламки доль та залишки бажань», ступає черговим колом історії. Ознаки власної індивідуальності дедалі рідше трапляються в прогресивному натовпі новітнього лицедійства, та «запізнитися можна лише до живих». До них книга Василя Стуса має встигнути.

Семен Попелюх

Номер могили Василя Стуса, котрим був позначений стовпчик на цвинтарі (не тюремному) селища Копально Пермської обл.

18 листопада 1989 року. Труна Василя Стуса на подвір'ї Покровської церкви Києва. ►

19 листопада 1989 року. Київ. Мітинг біля республіканського стадіону в день перепоховання.

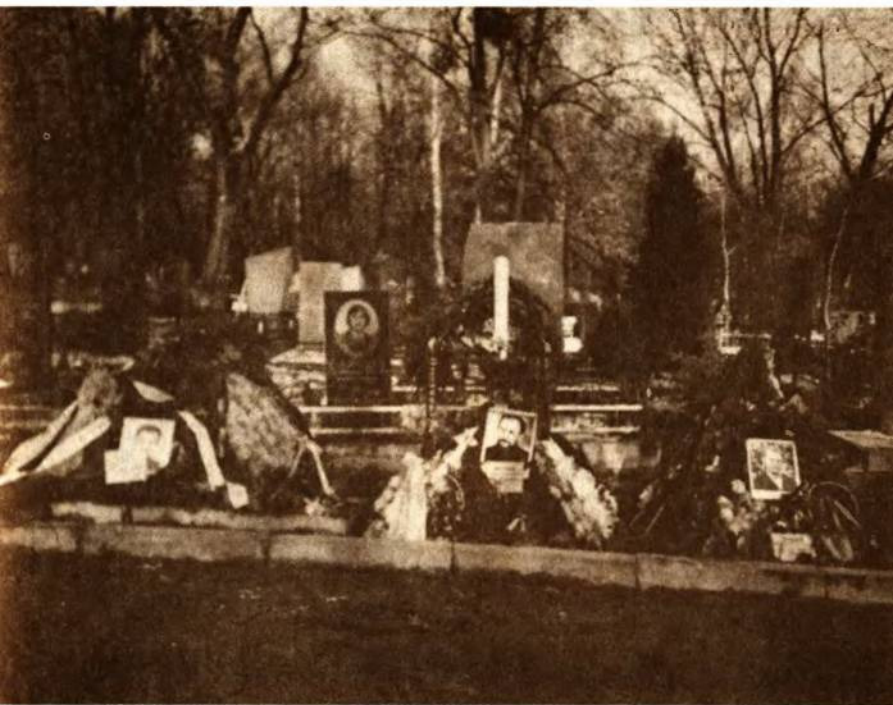

19 листопада 1989 р. Київ. На фоні червоного корпусу Київського університету Левко Лук'яненко та Михайло Горинь з труною Василя Стуса на плечах. Процесія наближається до пам'ятника Тараса Шевченка.

19 листопада 1989 р. Київ, 16 год. 30 хв. Шлях похоронної процесії до Байкового цвинтаря під час перепоховання Юрія Литвина, Василя Стуса та Олекси Тихого. На передньому плані труна О. Тихого, далі – Ю. Литвина та В. Стуса.

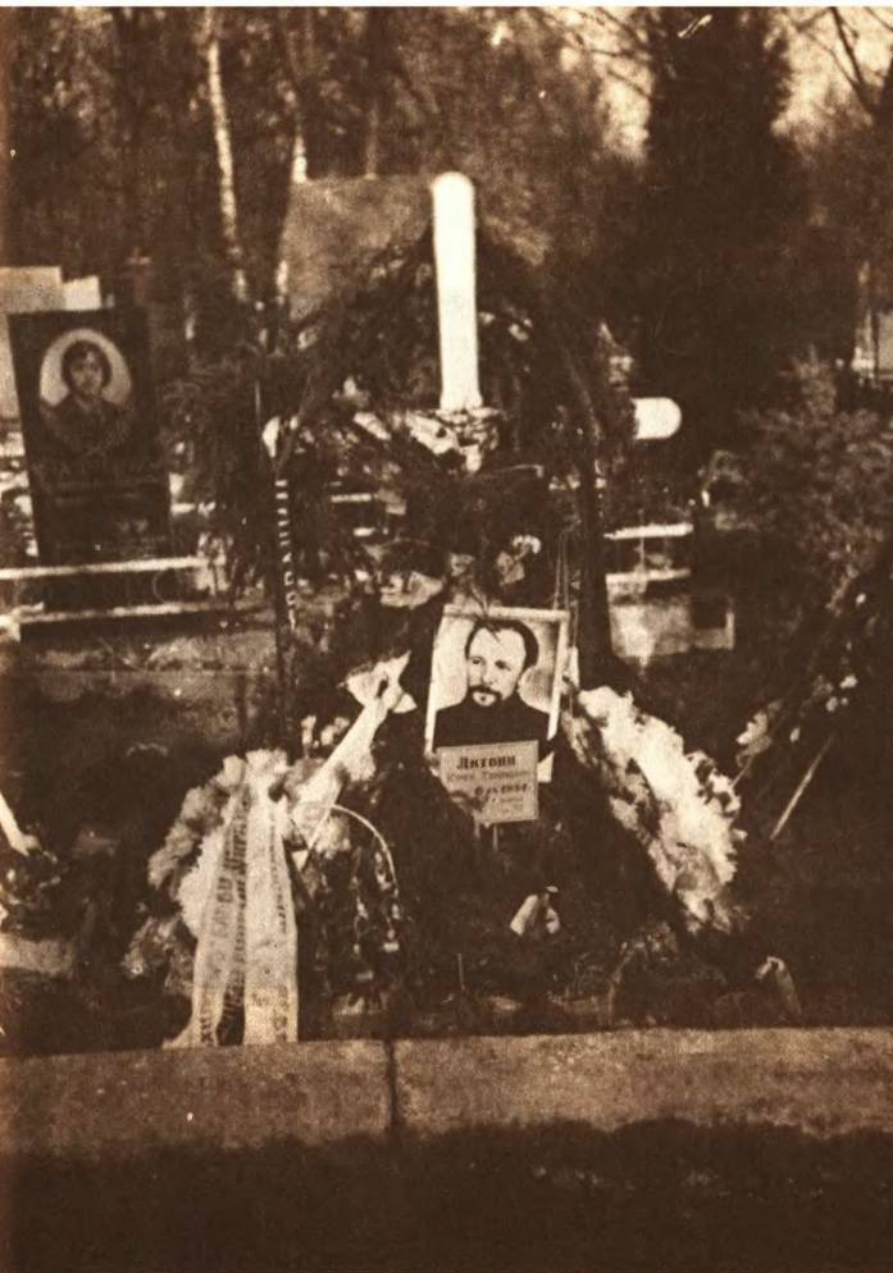

Київ. Байковий цвинтар. 22 листопада 1989 р. Могили Василя Стуса, Юрія Литвина та Олексі Тихого після перепоховання.

19 листопада 1989 р. Київ, 16 год. 45 хв. Хід похоронної процесії Байковим цвинтарем.

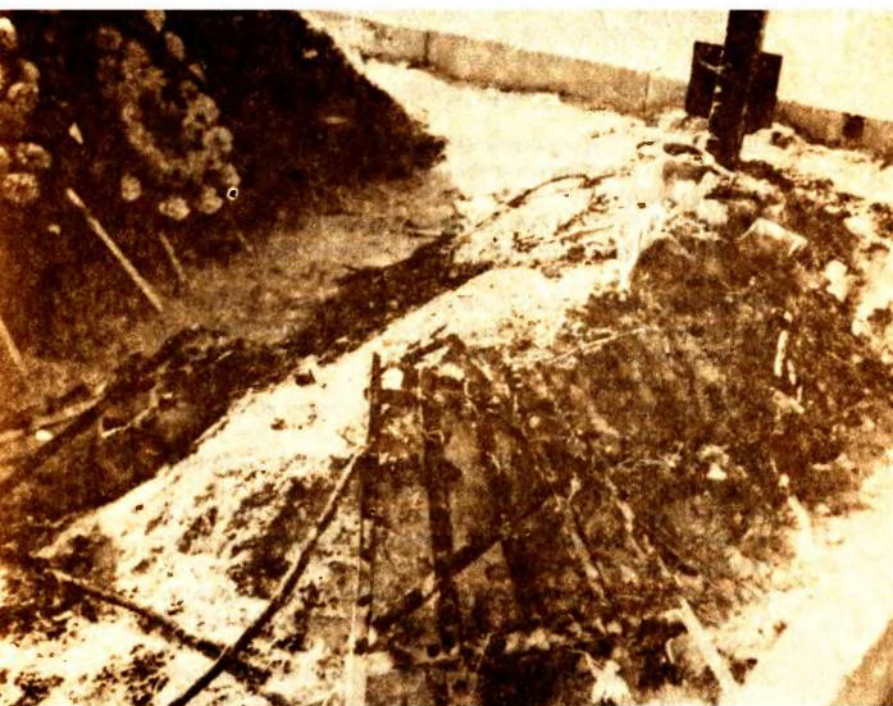
22 листопада 1989 року. Могила Олекси Тихого.

22 листопада 1989 року. Могила Юрія Литвина.

22 листопада 1989 року. Могила Василя Стуса.

20 березня 1990 р. Київ, Байковий цвинтар. Вигляд могили Юрія Литвина після її спалення 18 березня 1990 р.

КОРОТКІ БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ЖИТТЯ ВАСИЛЯ СТУСА

- 6.I.1938 — в сім'ї Семена Дем'яновича та Їлини Яківни Стусів народилася четверта дитина — Василь.
- 1940 — з села Рахнівки Вінницької області родина поета переїздить до м. Сталіно (сучасний Донецьк), де батьки дістають роботу на одному з хімічних заводів міста.
- 1944-1954 — поет учився в середній школі № 75 м. Сталіно.
- 1954-1959 — навчання в Сталінському педагогічному інституті по спеціальності «викладач української мови та літератури».
- 15.VIII-15.X.1959 — вчителював у Таужнянській середній школі Гайворонського району Кіровоградської області.
- XI.1959-XI.1961 — служба в лавах радянської армії.
- 7.XII.1961-16.I.1963 — викладач української мови та літератури середньої школи № 23 м. Горлівки Донецької області.
- 15-23.III.1963 — підземний плитовий шахти «Октябрьская» м. Донецька.
- 26.III.-26.X.1963 — літературний редактор газети «Социалистический Донбасс» м. Донецька.
- з 1.XI.1963 — аспірант Інституту літератури АН УРСР ім. Т. Г. Шевченка з курсу «Теорія літератури». Поет переїжджає до Києва.
- 4.IX.1965 — виступ протесту в київському кінотеатрі «Україна» з приводу репресій, які обрушились на українську інтелігенцію.
- 20.IX.1965 — відрахований з аспірантури за «систематичне порушення норм поведінки аспірантів та співробітників наукового закладу», тобто, за виступ у кінотеатрі «Україна».
- 28.IX.-23.XI.1965 — робота в будівельній бригаді, а згодом і кочегаром Українського науково-дослідного інституту садівництва.
- 10.XII.1965 — одруження з Валентиною Попелюх.
- 14.I.-1.VI.1966 — молодший, за два місяці — старший науковий співробітник Центрального державного історичного архіву УРСР. «Звільнений за власним бажанням — за безсовісними, здається, наполяганнями тов. Зубкова з інституту літератури» (Автобіографія В. Стуса від 23.7.1966 р.).

- з 17.IX.1966 — до арешту — старший інженер відділу технічної інформації проектно-конструкторського бюро Міністерства промисловості будівельних матеріалів Києва, а потому — старший інженер проектно-технологічного об'єднання.
- 12.I.1972 — арешт поета.
- 7.IX.1972 — суд, згідно вироку якого Василя Стуса засуджено до 5 років таборів та 3-х років заслання.
- 1972-II.1977 — ув'язнення в одному з мордовських таборів.
- 5.III.1977 — поета етапом доставлено до місця заслання: сел. ім. Матросова Магаданської області.
- 6.III.1977—III.1979 — робота «учнем проходчика гірської підземної ділянки» та машиністом скрепера на рудні ім. Матросова об'єднання «Северостокзолото».
- 1978 — поета прийнято до PEN-клубу.
- VIII.1979 — повернення до Києва після закінчення терміну заслання.
- початок X.1979 — вступ до Української Гельсінської групи.
- 7.X.1979 — за Стусом встановлено адміністративний нагляд.
- 22.X.1979-11.I.1980 — робота формовщиком II-го розряду ливарного цеху на заводі ім. Паризької комуни.
- з 1.II.1980-до дня арешту — робота в цеху № 5 українського промислового об'єднання «Укрвзуттєпром» фабрики взуття «Спорт» намазчиком затяжної кромки на конвейєрі.
- 14.V.1980 — другий арешт.
- кінець IX.1980 — суд, на якому поета було засуджено до десятирічного ув'язнення та п'яти років заслання.
- з XI.1980 — ВС-389/36 сел. Кучино Чусовського району Пермської області.
- весна 1981 — останнє побачення з рідними.
- 1982-1983 — рік камери-одиначки.
- в ніч з 3 на 4.IX.1985 — смерть Василя Стуса в карцері ВС-389/36.
- 17-19.XI.1989 — перевезення на київську землю праху Василя Стуса, Юрія Литвина та Олекси Тихого.
- в ніч з 22 на 23.II.1990 — спалення могили Василя Стуса у м. Києві.
- 18.III.1990 — спалення могили Юрія Литвина у м. Києві.
Що далі?

KROTKIE WIADOMOSCI BIOGRAFICZNE Z ŻYCIA WASYLA STUSA

- 6.I.1938 — w rodzinie Semena Demianowycza Stusa i Jiłyny Jakiwny Stusów urodziło się czwarte dziecko — Wasyl.
- 1940 — rodzina poety przenosi się ze wsi Rachniwka w obwodzie winnickim do miasta Stalino (obecnie Donieck), gdzie rodzice otrzymują pracę w jednym z miejscowych zakładów chemicznych.
- 1944-1954 — okres nauki w szkole średniej nr 75 w mieście Stalino.
- 1954-1959 — studia w Stalinowskim Instytucie Pedagogicznym na wydziale literatury i języka ukraińskiego.
- 15.VIII.-15.X.1959 — Wasyl Stus pracuje jako nauczyciel w szkole średniej w miejscowości Taużne w rejonie hajworońskim w obwodzie kirowohradzkim.
- XI.1959-XI.1961 — służba wojskowa w radzieckiej armii.
- 7.XII.1961-16.I.1963 — pracuje jako nauczyciel języka ukraińskiego w miejscowości Horliwka w obwodzie donieckim.
- 15-23.III.1963 — jest górnikiem w kopalni „Oktiabrskaja” w Doniecku.
- 26.III.-26.X.1963 — pracuje jako redaktor w donieckiej gazecie „Socjalistyczeskij Donbas”.
- od 1.XI.1963 — zostaje asystentem w Instytucie Literatury Akademii Nauk USRR im. T. H. Szewczenki — ma zajmować się teorią literatury. Przenosi się do Kijowa.
- 4.IX.1965 — wystąpienie w kijowskim kinie „Ukraina” z protestem przeciwko nowej fali represji, które objęły ukraińską inteligencję.
- 20.IX.1965 — z powodu „systematycznego naruszania zasad zachowania się asystentów i pracowników instytucji naukowych”, tzn. za wystąpienie w kinie „Ukraina” dostaje wymówienie z pracy w Instytucie Literatury.
- 28.IX.-23.XI.1965 — pracuje w brygadzie budowlanej, następnie zostaje palaczem w Ukraińskim Naukowo-Badawczym Instytucie Sadownictwa.
- 10.XII.1965 — małżeństwo z Walentyną Popeluch.
- 14.I.-1.VI.1966 — zostaje młodszym, a po dwóch miesiącach — starszym pracownikiem naukowym Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego USRR. „Zwolniony na własną prośbę — z powodu, jak się wydaje, pozbawio-

- nych skrupułów nacisków tow. Zubkowa z instytutu literatury" (Autobiografia W. Stusa z 23.VII.1966 r.).
- od 17.IX.1966 — do aresztowania — pracuje jako inżynier na oddziale informacji technicznej w kijowskim biurze projektów Ministerstwa Przemysłu Materiałów Budowlanych, następnie jako inżynier w Zjednoczeniu Projektowo-Technicznym.
- 12.I.1972 — areszt.
- 7.IX.1972 — rozprawa sądowa. Na mocy wyroku Wasyl Stus zostaje skazany na 5 lat łagru i 3 lata zesłania.
- 1972-II.1977 — więziony w jednym z łagrów Mordowii.
- 5.III.1977 — dowieziony etapami na miejsce zesłania: wieś (osada?) im. Matrosowa w obwodzie magadańskim.
- 6.III.1977-VIII.1979 — praca w charakterze maszynisty w kopalni im. Matrosowa Zjednoczenia „Siewierowostokzolto”.
- 1978 — poeta zostaje przyjęty do PEN Clubu.
- VIII.1979 — powrót z zesłania do Kijowa.
- pocz. października 1979 r. — wstąpienie do Ukraińskiej Grupy Helsińskiej.
- 7.X.1979 — nad Stusem zostaje ustanowiony nadzór administracyjny.
- 22.X.1979-11.I.1980 — poeta pracuje jako odlewnik w fabryce im. Komuny Paryskiej.
- od 1.II.1980 do dnia aresztowania — pracuje przy taśmie produkcyjnej w kijowskiej fabryce obuwia „Sport” Zjednoczenia „Ukrwzuttieprom”.
- 14.V.1980 — drugie aresztowanie.
- koniec września 1980 — rozprawa sądowa zakończona wyrokiem skazującym poetę na 10 lat więzienia i 5 lat zesłania.
- od XI.1980 — WS-389/36 Kuczino, rej. czusowski, obwód permski.
- wiosna 1981 roku — ostatnie widzenie z najbliższymi.
- 1982-1983 — rok w jednoosobowej celi.
- noc z 3 na 4 września 1985 roku — śmierć Wasyla Stusa w karcerze WS-389/36.
- 17-19.XI.1989 — przewiezienie do Kijowa ciał Wasyla Stusa, Jurija Łytwyna i Ołeksy Tycheho.
- noc z 22 na 23 lutego 1990 roku — spalenie grobu Wasyla Stusa na Cmentarzu Bajkowym w Kijowie.
- 18.III.1990 — spalenie mogiły Jurija Łytwyna.
- Co dalej?

BRIEF BIOGRAPHICAL INFORMATION ABOUT VASYL STUS

- January 6, 1938 — the fourth child, Vasyl, is born to Semen Demyanovych and Yilyna Yakivna Stus.
- 1940 — the poet's family moves from the village Rakhnivka (Vynnytsya oblast) to the city of Stalino (today Donetsk) where his parents work in a chemical plant.
- 1944-1954 — Stus attends school Nr 75 in Stalino.
- 1954-1959 — studies in the Stalino Pedagogical Institute to be a teacher of Ukrainian language and literature.
- August 15 — October 15-1959 — teaches in a school at Tauzhne, Hayvoron district, Kirovohrad oblast.
- November, 1959 — November, 1961 — service in the Soviet army.
- December 7, 1961 — January 16, 1963 — teaches Ukrainian language and literature in school Nr 23 in the city of Horlivka, Donetsk oblast.
- March 15-23, 1963 — underground transport worker in the Oktyabrskaya mine in Donetsk.
- March 26 — October 26, 1963 — literary editor for the newspaper "Sotsialistichesky Donbass" in Donetsk.
- from November 1, 1963 — graduate studies in literary theory at the T. H. Shevchenko Institute of Literature, Academy of Sciences, Ukrainian SSR. Stus moves to Kiev.
- September 4, 1965 — In the cinema "Ukraine" in Kiev, Stus publically protests against the repression of the Ukrainian intelligentsia.
- September 20, 1965 — expelled from the graduate programme for "systematically violating the code of behaviour for graduate students and associates of a scholarly institute", i.e. for his protest in the cinema "Ukraine".
- September 28 — November 23, 1965 — works on a construction crew and then, as a stoker at the Ukrainian Horticultural Research Institute.
- December 10, 1965 — marries Valentyna Popelyukh.
- January 14 — June 1, 1966 — junior, and after two months, senior research associate at the Central State Historical Archives of the Ukrainian SSR. "Released on his own request — after the apparently unscrupulous interference of comrade Zubkov from the Institute of Literature" (Autobiography of V. Stus, July 23, 1966).
- From September 17, 1966 to his arrest — senior engineer at the Department of Technical Information in the Technical Design Bureau of the Ministry of Building Materials

Industry, Kiev. Later senior engineer at the Technological Design Union.

January 12, 1972 — arrested.

September 7, 1972 — trial, sentenced to five years in the camps and three years internal exile (exile in remote parts of the Soviet Union).

1972 — February, 1977 — imprisoned in one of the Mordovian camps.

March 5, 1977 — transported under guard to place of internal exile: village of Matrosov, Magadan oblast.

March 6, 1977 — August 16, 1979 — works as an “underground drift miner’s learner”, and a scraper operator in the Matrosov mine of the Union “Severovostokzoloto”.

1978 — admitted to the PEN Club.

August, 1979 — returns to Kiev after having served his term of internal exile.

Beginning of October, 1979 — becomes a member of the Ukrainian Helsinki Group.

October 7, 1979 — placed under administrative surveillance.

October 22, 1979 — January 11, 1980 — works as a moulder of the 2nd skill category in the moulding shop of the “Commune of Paris” factory.

From February 1, 1980 to date of arrest — works on the assembly line of the “Sport” shoe factory.

May 14, 1980 — second arrest.

End of September, 1980 — trial, sentenced to ten years imprisonment and five years internal exile.

From November, 1980 — in camp VS-389/36 in the village of Kuchino, Chusovoy district, Perm oblast.

Spring, 1981 — last meeting with his family visiting him.

1982-1983 — one year of solitary confinement.

In the night of September 3-4, 1985 — Vasyl Stus dies in a punishment cell in VS-339/36.

November 17-19, 1989 — the remains of Vasyl Stus, Yuri Lytvyn, and Oleksa Tykhy are brought to Kiev for burial.

In the night of February 22-23, 1990 — Vasyl Stus’s grave in Kiev is burned and desecrated.

March 18, 1990 — Yuri Lytvyn’s grave in Kiev is burned and desecrated.

What next?

ЗМІСТ

Д. С.: Замість коментарів	5
D. S. Zamiast komentarzy	6
D. S.: Instead of a commentary	7
Над осіннім озером	9
Вертеп	10
«Мені здається, що живу не я...»	11
«Порідшала земна тужава твердь...»	12
«Біля метро „Хрещатик“...»	13
«Посадити деревце...»	14
«Їх було двоє...»	15
«Тато молиться богу...»	16
«На Лисій горі догоряє багаття нічне...»	17
«Відлюбилося...»	18
Мумія	
I. «Голова його заповнена спогадами...» .	19
II. «Проминання – цілюще...»	20
III. «Кинеш камінь...»	21
«Ось вам сонце...»	22
«Я йшов за труною товариша...»	23
«Попереду, нарешті, порожнеча...»	25
«Ярій, душе...»	26
«Вони сидять за столом...»	27
«В кишені я маю телеграму...»	28
«Сповнений почуття вдячності...»	29
«Я знав майже напевне...»	30
«Колеса глухо стукотять...»	31
«Як явно світ тобі належать став...»	32
«Ця п'єса почалася вже давно...»	33
«Змагай, знеможений життям...»	38
«Мов жертва щирості – життя...»	39
«У тридцять літ ти тільки народився...»	40
«Людина флюгер...»	41
«Вмирає пізно чоловік...»	42
Вертання	43
«Молоочню рікою довго плив...»	44
«Рятуючись од сумнівів...»	45
«Як страшно відкриватися добру...»	46
«Напередодні свята...»	47

«Сьогодні свято...»	48
«Утрачено останні сподівання...»	49
«Цей корабель виготовили з людських тіл...»	50
«У Прохорівці – сни, мов ріки...»	51
«Чоловік підійшов до меморіуму...»	52
«Я сидів на весіллі...»	53
«Сидимо біля погаслого вогнища...»	54
«То все не так...»	55
«Спочатку вони вбивали людину...»	56
«Вечірній сон...»	57
«Цей біль – як алкоголь агоній...»	58
«Тагіл. Зима. Шістдесят перший рік...»	59
«У цьому полі, синьому, як льон...»	61
«– Громадяни, дотримуйтеся тиші...»	62
«Високий дідусь витягує суху шию...»	63
«Чого ти ждеш? Скажи...»	64
«Вдасться чи ні...»	65
Марко Безсмертний	66
«Раз на тиждень...»	67
«Один лиш час і має совість...»	68
«– Надворі дощ? – я запитав...»	69
«Ми сиділи за пляшкою шампанського...»	70
«Вперіодрозгорнутогобудівництва...»	72
«Вночі його мучили блохи...»	72
«День величався і пишався...»	73
«– Досить крові, продекламував кат...»	74
«Сто дзеркал спрямовано на мене...»	75
«Я блукав містом своєї юності...»	76
«Націлений у небо обеліск...»	77
«В мені уже народжується бог...»	78
«І поблизу – радянський сад...»	79
«Зазираю в завтра...»	80
Семен Попелюх: Час «Веселого цвинтаря»	84
Короткі біографічні відомості життя Василя Стуса	102
Krótkie wiadomości biograficzne z życia Wasyla Stusa	104
Brief biographical information about Vasyl Stus	106

Василь Стус
ВЕСЕЛИЙ ЦВИНТАР
поезії

Видання перше

Редактор: *Дмитро Стус*
Художнє оформлення: *Михайло Вітушинський*
Технічна редакція: *Анатолій Кобеляк*
Коректа: *Анна Цеханович*

Copyright by Zakład Wydawniczy
Związku Ukraińców w Polsce
Warszawa 1990
ISBN 83-00-03435-8

Друк: «Pallotinum», Zakład Nr II, Żąbki k/Warszawy, ul. Wilcza 8.
Nakład: 5000 egz.

